

УДК 9 (477 «197»)

М. П. Бернацький

**УЧАСТЬ РОБІТНИКІВ УРСР У ВИБОРНИХ ОРГАНАХ ВЛАДИ
У 70-І РР. ХХ СТ.**

Успішність державотворення в Україні великою мірою залежить від політичної активності її громадян. Становлення молодої держави супроводжується радикальними соціально-економічними змінами в суспільстві, зростанням національної самосвідомості українського народу. Одночасно з цим брак державотворчого досвіду створює великі складнощі на цьому шляху.

Усе це вимагає від науковців вивчення й критичного осмислення історичного досвіду участі різних верств населення у суспільному житті України, у тому числі й за часів радянського режиму, а особливо – у 70-і рр. ХХ ст., коли найбільш рельєфно виявилися основні риси його специфіки. Узагальнення та теоретичне осмислення досвіду участі робітників (найбільш численної групи суспільства УРСР) у діяльності Рад сприятиме створенню наукової бази для аналізу сучасної ситуації щодо суспільно-політичної активності громадян.

Участь робітників у різних напрямках і формах діяльності Рад була об'єктом дослідження українських учених у 70–90-і рр. Так, у працях І. В. Доленка, В. І. Кравченка, В. Ф. Погорілка, М. О. Теплюка звертається увага на різні форми залучення робітників до діяльності Рад народних депутатів. Праці вказаних дослідників містять багатий фактичний матеріал. Показано форми залучення робітників до державно-управлінської діяльності. Певної уваги заслуговує різнопланова діяльність робітників-депутатів у виборчих кампаніях Рад. Однак домінуючим у викладі матеріалу є позитивні моменти аналізу участі робітників у виборчих кампаніях Рад. Різноаспектна діяльність робітників показана без критичного осмислення. Слід зазначити, що в умовах заборони гласності, свободи викладу міркувань, які розходилися з офіційною ідеологією, дослідники не могли давати об'єктивну оцінку результативності участі робітників у виборчих кампаніях Рад. Серед праць, що вийшли друком наприкінці 80-х та на початку 90-х рр. ХХ ст., заслуговує на увагу колективна монографія "Соціальна активність робітничого класу Української РСР (70–80-і рр.)" [1]. У ній не тільки міститься значний фактичний матеріал про участь робітників у виборчих кампаніях Рад, але й розкриті причини негативних явищ радянського суспільства, що гальмували реалізацію потенційних можливостей робітників у політичній громадській та виробничій діяльності. Наприкінці 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. виходять дослідження українських учених, які на основі нових підходів вивчають, узагальнюють участь робітників у діяльності Рад. Заслуговують на увагу

дослідження О. М. Кропивка і П. П. Панченка та ін. Уведення авторами в науковий обіг архівних джерел при відповідному об'єктивному аналізі документів дозволило критично переглянути старі концептуальні підходи до участі робітників у різних формах і напрямках діяльності Рад, у тому числі і в виборчих кампаніях Рад.

Важливим чинником суспільно-політичної діяльності робітників була їх участь у виборчих кампаніях. Можна однозначно стверджувати, що не було таких форм роботи, пов'язаних з виборами, у яких не брали участі робітники. Вона була різноплановою і різноманітною. Значна частина робітників працювала у виборчих комісіях. Тільки у складі 174488 виборчих комісій по виборах до Верховної Ради Української РСР і місцевих Рад народних депутатів у 1980 р. робітників було 848159 (47,6%). Із загальної кількості 85718 (49,1%) робітників працювали головами комісій [2]. Водночас чимало кращих працівників, новаторів і передовиків виробництва працювало довіреними особами кандидатів у депутати, а ще більше – агітаторами.

Однією з характерних, але не позитивних рис виборчої кампанії було те, що кількість представників від різних соціальних груп населення у складі виборчих комісій заздалегідь планувалась за рознарядкою зверху. Тим самим порушувався принцип демократизму виборів. Наприклад, у Пропозиції про якісний склад окружних комісій по виборах до Верховної Ради УРСР та інших виборчих комісій 1975 р. говорилось: "Окружні виборчі комісії по виборах до Верховної Ради УРСР, відповідно до положення про вибори, утворюються в складі 11 чоловік. У кожному комісію, виходячи з практики минулих виборів, доцільно рекомендувати: жінок – 5–6; робітників і колгоспників (разом) – 6; безпартійних – 5, з них членів ВЛКСМ – не менше 2. До керівного складу кожної комісії бажано рекомендувати одну жінку, заступником голови комісії – безпартійного" [3]. З моменту підготовки виборів і до обрання депутатів в Ради різних рівнів можна простежити, як кількість представництва в них різних верств населення залишалась майже незмінною, з невеликим відсотком збільшення на наступних виборах.

Важливою стороною суспільно-політичної діяльності робітників було й висунення їх кандидатами в депутати. На зборах трудових колективів обговорювались моральні, ділові й політичні якості обранців. Це, без сумніву, давало можливість виявити найбільш ініціативних і авторитетних робітників, які ділом підтвердили свою готовність виконувати відповідальні й важливі громадські обов'язки. Так, колектив шахти ім. Чеснокова комбінату "Кадіїввугілля" одностайно назвав молодого прохідника М. Ю. Безвершенка своїм кандидатом у депутати Ворошиловградської обласної Ради депутатів трудящих по Сонячному виборчому округу №68. Здібний організатор, Безвершенко зумів згуртувати колектив, зробити його одним з найкращих на підприємстві. Його бригада, як правило, щозміни перевиконувала виробниче завдання

[4]. Таких прикладів практики висування на підприємствах робітників, де вони працювали, кандидатами в депутатами було багато.

Значна увага у виборчій кампанії надавалась зустрічам кандидатів у депутати з населенням. У 1973 р. у Волинській області більш як 90% виборців відповідних округів зустрічалися з кандидатами в депутати Камінськ-Каширської районної Ради, слюсарем райоб'єднання "Сільгосптехніка" І. П. Данилевичем, Торчинської селищної Ради робітницею рембуддільниці Є. П. Висоцькою тощо.

На початок червня 1973 р., тобто за тиждень до виборів, у зустрічах з населенням в Україні взяли участь понад 12,3 тис. кандидатів у депутати Рад всіх рівнів, або 82,4% їх загальної кількості [5].

Характерним відображенням ставлення трудящих до виборів влади, а також до самих виборів були написи виборців на бюлетенях. Поряд з традиційними висловлюваннями "За Батьківщину; за щастя і мир на землі", "Я голосую за щастя і рівність народів, за щасливе сьогодні й майбутнє нашого народу, за рідну партію і уряд", були й висловлювання, що в умовах планування командно-адміністративної системи носили протилежний зміст. Багато з них оцінювали природу самих виборів: "При однопартійній системі весь цей процес голосування – фікція", "Ці вибори формальні", "Самі вибирали, самі й голосуйте", "З системою виборів не погоджуюсь", "Не будьте ви яничарами, не проводьте русифікацію на Україні, будьте гідними свого народу. Якщо ви далі будете проводити таку політику, як сьогодні, то я проти маріонеток, які сліпо ідуть вперед, захищаючи свої особисті справи та інтереси" [6].

Слід розглядати такі надписи (йдеться про останні з них) передвісниками докорінних політичних подій і змін середини й кінця 80 -х років, що дали можливість народу України утворити незалежну державу на принципово нових політичних і економічних засадах. Особливістю виборчих кампаній було й те, що високопосадові особи партійних органів обов'язково висувались кандидатами в депутати різних рівнів Рад. Так, усі перші секретарі обкомів партії в Україні в 70-і рр. обирались до Верховної Ради Української РСР чи Верховної Ради СРСР. Між тим в історії виборів не було фактів, щоб хтось із секретарів ЦК, обкомів був обраний депутатом селищної Ради.

Важливе місце в зустрічах кандидатів у депутати, у тому числі й робітників із трудящими, мали накази виборців і їх подальше виконання. Накази за своїм змістом торкалися справ промислового й сільськогосподарського виробництва, соціально-культурного, комунально-побутового будівництва, роботи шкіл, лікарень, клубів, підприємств торгівлі, громадського харчування та інших питань, пов'язаних з обслуговуванням населення.

Понад 1850 наказів одержали депутати Верховної Ради УРСР у 1975 р., близько 89660 наказів дали виборці депутатам місцевих Рад республіки в 1977 р. [7, с.468]. Так, виконуючи накази виборців, у Дніпропетровській області, побудували Палац культури заводу

ім. К. Лібкнехта, кілька кінотеатрів, автовокзал в м. Жовті Води, Будинок побуту в м. П'ятихатки і багато інших об'єктів [8].

Депутатами місцевих Рад Ворошиловградської області в 1971 р. було висловлено 6880 наказів, з яких виконано 6060. У тому числі: по транспорту і зв'язку внесено 28, а виконано 26; з питань охорони здоров'я з 324 виконано 294; з питань соцзабезпечення з 35 виконано 31; у справі побутового обслуговування з 403 виконано 347; по будівництву з 522 виконано 441 [9]. Треба відзначити відверто, що робітники-депутати не могли повною мірою виконати накази виборців, що їм висловлювались. У цій справі багато залежало не від них, а від міністерств і відомств, які не завжди допомагали депутатам у виконанні наказів виборців.

У самій організації виборчих кампаній, що проходили в 70-і рр., було багато недоліків. У планах роботи окремих виборчих комісій не передбачалось, зокрема, питань, пов'язаних з торгівельним, культурним обслуговуванням самих виборців. Частина агітпунктів і виборчих дільниць у Вінницькій області та м. Жданові Донецької області в 1980 р. не забезпечувалась у достатній кількості виборчою літературою, в окремих з них була застаріла література і законодавчі акти, які втратили силу; недостатньо використовувались засоби наочної агітації. Не всюди було налагоджено чергування членів виборчих комісій та агітаторів [10]. Недостатньо проводилася робота з виборцями за місцем їх проживання. Виборці подекуди були слабо обізнані з заходами, передбаченими планами роботи агітпунктів та культурно-освітніх закладів. Не скрізь належна увага приділялася роботі з молодими виборцями.

Дієвою формою участі робітників-депутатів у суспільно-політичному житті була їх діяльність у депутатських групах і постах. Вони створювались на підприємствах, в установах і організаціях, території ЖЕКів, кварталів і мікрорайонах, де працювали й мешкали депутати. У 1971 р. в республіці нараховувалось 19450 депутатських груп на промислових підприємствах, будовах, у радгоспах і колгоспах та 27350 депутатських постів.

Вони загалом об'єднували 205 тис. депутатів усіх ланок Рад [11]. Питома вага робітників-депутатів у них, скажімо, на підприємствах становила більше 90%. Якщо у 1976 р. в республіці в складі груп і постів народного контролю нараховувалось 2142,3 тис. депутатів, серед яких було 910,2 тис. робітників, то в 1960 р. у складі 2198,0 тис. депутатів робітників було вже 967,7 тис. [12, с.155].

Тільки на пускових об'єктах Ворошиловградщини в 1972 р. діяло більше 2 тис. депутатських груп і постів, що об'єднували тисячі робітників. Майже 3 тис. депутатських постів і груп нараховувалось в 1977 р. у Донецькій області [13, с.265]. У Харківській області в 1978 р. діяло 1334 депутатські групи й 1861 депутатський пост, у яких питома вага робітників складала майже 93% [14].

У названих промислових регіонах України в депутатських групах і постах зазвичай було більше робітників, ніж в інших областях України,

їх діяльність у них більше пов'язувалась з розв'язанням проблем матеріального виробництва. Значна увага приділялася розв'язанню соціальних проблем.

У Донецькій області на початку 70-х рр. набув поширення досвід роботи депутатської групи шахти ім. В.М. Бажанова. Група зосереджувала діяльність на контролі роботи торговельної мережі, підприємств громадського харчування і культурно-побутових закладів. Депутати групи стежили за тим, щоб ці підприємства працювали в зручний для населення час, чітко виконували свої функції.

У своєму депутатському звіті бригадир бетонників із м. Северодонецька Ворошиловградської області О. Г. Овчаренко писав: "Депутатському посту, до складу якого входжу і я, був доручений контроль за ходом будівництва нової школи. Я часто бував на майданчику, допомагав будівельникам розв'язувати багато питань. Спільними зусиллями ми домоглись того, що важливий об'єкт був зданий у визначений строк" [13, с.264].

Значну роботу проводили депутатські групи на Вінниччині, зокрема, на радіоламповому, підшипниковому, електромеханічному заводах, заводі тракторних агрегатів м. Вінниці, на Барському машинобудівному заводі й на багатьох інших підприємствах, їх діяльність зосереджувалась на розв'язанні економічних, соціальних і інших завдань. В області в 1971 р. діяло 1935 депутатських груп і 1792 депутатські пости. Робітники в їх складі становили близько 80% [15].

Але не скрізь депутатські групи і пости працювали плідно. Так, недостатньо була організована їх робота в окремих Радах Богодухівського, Великобурлуцького, Чугуївського районів Харківської області. Тут фактично не практикувалось утворення таких депутатських формувань, у багатьох інших районах вони були надто нечисленні, існували для форми, а не для справи.

На Харківщині в складі депутатських постів у 1978 р. було охоплено 17,1% всіх депутатів. Водночас, скажімо, в Сумській області цей показник становив 27,1%, на Полтавщині – 36,8% [16]. До того ж, в роботі депутатських груп і постів було чимало не тільки формалізму, а й парадності, показушності.

Одним із негативних моментів у їх діяльності було те, що не налагоджувалося систематичне співробітництво цих формувань з постійними комісіями Рад, профспілковими комітетами, органами народного контролю на виробництві. Робітників-депутатів у непромислових районах республіки до роботи в депутатських групах і постах залучалось мало, буквально одиниці. Робітникам нерідко не вистачало навичок для прийняття самостійних рішень, а також наполегливості в роботі депутатських груп і постів.

Вивчення й критичне осмислення участі робітників-у виборних органах влади в УРСР у досліджуваній період сприятиме уникненню прорахунків, помилок і допоможе визначитися з оптимальними формами

й напрямками залучення робітників до суспільно-політичного життя України на сучасному етапі розвитку й у найближчому майбутньому.

Література

1. **Соціальна** активність робітничого класу Української РСР (70–80-і роки) / Ю. Д. Зайцев, О. І. Луцький, В. П. Іськов та ін.; [відп. ред. Ю. Ю. Сливка]. – К.: Наукова думка, 1988. – 248 с. 2. **Центральний** державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВОВУУ), ф.1, оп.20, спр.1745, арк.14. 3. **ЦДАВОВУУ**, ф.1, оп.20, спр.1436, арк.1. 4. **Чабан Д.** Шахтарський кандидат / Д.Чабан // Прапор перемоги. – 1973. – 16 червня. 5. **ЦДАВОВУУ**, ф.1, оп.32, спр.626, арк.8. 6. **Центральний** державний архів громадських об'єднань України, ф.1, оп.32, спр.25, арк.18, 105. 7. **Історія** Української РСР: у 8 т., 10 кн. – К.: Наук. думка, 1979– . – Т.8, кн.2. – 1979. – 699 с. 8. **ЦДАВОВУУ**, ф.1, оп.28, спр.44, арк.54. 9. **Державний** архів Луганської області, ф-р. 1779, оп.2, спр.3765, арк.140. 10. **ЦДАВОВУУ**, ф.1, оп.28, спр.44, арк.15. 11. **ЦДАВОВУУ**, ф.1, оп.20, спр.1300, арк.10. 12. **Комуністична** партія України в цифрах: До 70-ти річчя I з'їзду Компартії України. – К.: Політвидав України, 1988. – 189 с. 13. **Історія** робочих Донбасса: в 2 т. – К.: Наук. думка, 1981– . – Т.2. – 1981. – 431 с. 14. **ЦДАВОВУУ**, ф.1, оп.20, спр.1620, арк.20. 15. **ЦДАВОВУУ**, ф.1, оп.20, спр.1300, арк.32. 16. **ЦДАВОВУУ**, ф.1, оп.20, спр.1620, арк.23–24.

Бернацкий Н. П. Участие рабочих УССР в выборных органах власти в 70-е г. XX ст.

В статье рассматривается участие рабочих в выборных органах власти. Анализируется результативность деятельности рабочих в УССР в депутатских группах и постах в 70-е гг. XX ст.

Ключевые слова: депутаты, депутатские группы, депутатские посты, выборные органы.

Бернацький М. П. Участь робітників УРСР у виборних органах влади у 70-і р. XX ст.

У статті розглядається участь робітників у виборних органах влади. Аналізується результативність діяльності робітників в УРСР у депутатських групах і постах у 70-і рр. XX ст.

Ключеві слова: депутати, депутатські групи, депутатські пости, виборні органи.

Bernacky M. P. The USSR workers participation in elective bodies of the power in 70th of XX cr.

The article deals with workers participation in elective bodies of the power. Determine the effectiveness of USSR worker's activity in deputy groups and posts in 70th of XX cr..

Keywords: deputy; deputy groups; deputy posts, elective bodies.